



## ELLİNCİ YILINDA GÖÇTÜRKLERİN TÜRKİYE VE ALMANYA AÇISINDAN ÖNEMİ

Latif ÇELİK\*

### Özet

Yarım asır önce Almanya'ya ekonomik nedenler ile başlayan Türk işçi göçü günümüzde 5 milyona yaklaşan "Avrupa'lı GöçTürkler" olgusunu ortaya çıkarmıştır. Hem göç veren Türkiye, hem de göç alan Almanya'nın beklemediği sürpriz gelişmeleri ortaya çıkaran bu göç, Türkiye için uzun yıllar önemli bir döviz kaynağı, Almanya'da ise genç insanlardan oluşan ciddi bir emek gücü olarak görülmüştür. Almanya'da dördüncü nesli olan Türklerin hala uyumsuzluğundan bahsedilmesi büyük haksızlıktır.

Makalenin amacı, yarım asırlık tarihi süreç içerisinde her iki ülke bürokrasisi tarafından sorunları ciddiye alınmayan Almanya Türklerinin taraflar açısından önemini ortaya koyarak, Türklerin uyumsuzluğu üzerine bina edilen haksız entegrasyon-uyum tartışmalarına yeni bir bakış açısı ortaya koymak olacaktır.

### Anahtar Kelimeler

Göçtürkler, Eurotürkler, Almanya Türkleri.

## BEDEUTUNG DER TÜRKISCHEN MIGRANTEN IM 50. JAHR DER MIGRATION FÜR DIE TÜRKEI UND DEUTSCHLAND

### Abstract

Die türkische Arbeitsmigration liegt inzwischen ein halbes Jahrhundert zurück und ist der wesentliche Grund bei der Entstehung des Phänomens „türkischer Migranten in Europa“, deren Zahl heute inzwischen bei knapp 5 Millionen liegt. Während die Türkei als Herkunftsland diese Menschen als reine Devisenbringer betrachtete, wurden sie in Deutschland einzig als dynamische Humankraft für den hiesigen Arbeitsmarkt angesehen. Wenn heute von der nicht erfolgten Integration hier lebender Menschen türkischer Herkunft gesprochen wird, so spiegelt diese Haltung auch eine immense Diskrepanz in der Reflexion und Beurteilung des Phänomens der Arbeitsmigration aus Sicht beider Länder wieder.

Ziel vorliegender Arbeit ist es demnach, im Zusammenhang mit der von den Bürokratien beider Länder nach wie vor nicht folgerichtig verstandenen Prozesse innerhalb der 50-jährigen türkischen Migrationsgeschichte und der damit verbunden nur unzureichend hinterfragten Integrations- und Anpassungsleistungen neue Ansätze aufzuzeigen.

### Schlüsselbegriffe

Türkische Arbeitsmigranten, Euro-Türken, Türken in Deutschland.

\* Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, alp-media@arcor.de



## GİRİŞ

30 Ekim 1961 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ve Federal Almanya Cumhuriyeti arasında varılan anlaşma gereği “Ekonomik Göç” olarak başlayıp ilerleyen dönemlerde her iki ülke içinde değişik ve önemli boyutları ortaya çıkan Türklerin Almanya’ya göçünün 50. yılı kutlandı. Yaş ortalaması 25 ve en zor sağlık imtihanlarını başarı ile geçen bu insanların başlangıçta 2 yıl sonra geri dönecekleri her iki ülke tarafında yaygın bir kanaat konumundadır. Gittikleri ülke hakkında hiç bir alt bilgiye sahip olmayan Türk İşçileri için tam bir macera olan bu ekonomik göç, göç alan ve göç veren ülkelerin de hazırlıksız yakalanmasına sebep olmuştur. Yüzbinlerce Türk İşçisinin hiç bir sosyal sorununa çözüm olacak alt yapının oluşturulmadan ülke dışına gönderilmesinin sonucu devam eden yıllarda yeni nesillerin de önemli zorluklar ile karşılaşmalarına sebep olmuştur<sup>1</sup>.

Almanya hariç işçi gönderilen ülkelerin bir çoğu ile siyasi ilişkilerin bile son derece düşük ya da, son yıllarda ilişki kurulduğu düşünüldüğünde Türk işçilerinin gönderildiği dönemin şartları daha iyi anlaşılacaktır.

Göç alan Federal Almanya Cumhuriyeti’nin ise sosyal şartları kendi insanı için bile sağlayamadığı dönemde gerçekleşen “Türk İşçi Göçü”nün başlangıçta farkedilmese bile zamanla önemli uyum sorunlarını da beraberinde getirdiği görülmüştür<sup>2</sup>. İlk 3 yılda Türk işçilerinin sayısının 200 bini aşmasına rağmen bir tek Almanca kursunun olmayışı Türk İşçilerine Alman Devleti’nin hangi gözle baktığına önemli bir işaretir. Yarım asır sonra hala Türklerin uyumsuzluğundan söz ediliyorsa bu insanlara Almanya’ya ayak bastıklarından itibaren herhangi bir dil kursunun verilmemiş olmasının önemli etkisi vardır.

Üçte biri Alman vatandaşlığına geçmiş olan 3 milyon Almanya Türk’ü artık hem Almanya, hem de Türkiye için büyük önem arz etmektedir. Aralarında işadamı<sup>3</sup>, sanatçı, siyasetçi, bilim adamı, gazeteci ve yazar başta olmak üzere her dalda oldukça önemli-olumlu örneklere sahip olan Almanya Türkleri, Türkiye ve Almanya arasındaki siyasi, ekonomik ve sosyal bağların daha da güçlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Her iki ülke de karşı taraf ile ilişkilerini geliştirirken Almanya Türk toplumunu dikkate almak zorundadır.

## II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI ALMANYA

İkinci Dünya Savaşı’nın henüz devam ettiği bir dönemde müttefikler 1943’te Tahran Konferansı’nda biraraya gelerek Almanya’nın savaş sonrası konumuna ilişkin bazı önemli kararlar almışlardır. Bu dönemde, ABD’de ekonomi bakanı olan Henry Morgenthau’un Almanya’ya ilişkin ortaya attığı tartışılır bir plan, bütün dünyada büyük yankı bulmuştur. Nasyonal Sosyalistlerin “Yahudi Mor-

<sup>1</sup> Faruk Şen, *Türk İşçileri’nin Almanya’ya Gelişi*, TAM Yayınları, Essen 200, s. 35.

<sup>2</sup> Nermin Abadan Unat, *Göç ve Gelişme: Uluslararası İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi’ne Etkileri*, Instituut voor Maatschappij Wetenschappelijk Onderzoek in Ontwikkelingslanden (Netherlands), Ankara Üniversitesi. İskân ve Şehircilik Enstitüsü, Ajans- Türk Matbaacılık, İstanbul 1975.

<sup>3</sup> Ahmet Serdar Yenice, *Almanya’da Türk İşadamları*, Neue Ekonomi, Alp Media, Würzburg/Almanya, 11/2011.



genthau'un komplo planı" dediği, bugün ise "Morgenthau Planı" olarak anılan bu ilk plana göre müttefikler, "Almanya'nın ebediyen hiç bir ulusa savaş ilan edemesini garanti altına almak için" bir tarım ülkesine dönüştürülmesi ve gelecekte sadece Avrupa'nın tahıl ambarı<sup>4</sup> hâline getirilmesi ciddi olarak tartışmışlardır. Bilindiği üzere Morgenthau Planı hiç bir zaman uygulama aşamasına geçirilmemiş, aksine ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın ismiyle anılan Marshall Yardımı vasıtasıyla Almanya'nın en kısa zamanda sanayi ülkesi hâline getirilmesine odaklanılmıştır.

Tarihin en kanlı savaşlarından biri olan II. Dünya Savaşı'nın baş aktörü konumundaki Almanya, 1945 yılında müttefiklere karşı yenilgiyi kabul ettiğinde savaşın bilançosunun 5, 5 milyon<sup>5</sup> ölü ve 6, 5 milyondan fazla insanının da sakat olduğu gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Bu rakamların üzerine 6 milyon Yahudi eklendiğinde, sadece insan unsuru yönünden bile Almanya'nın kaybı korkunçtur. İngiltere ve Rusya'ya korku veren ve Avrupa kıtasındaki tüm ülkeleri de sıkıntıya sokan Hitler'in Almanya'sı bu korkunç savaş sonunda ülke kaynaklarının yerle bir olduğunu gördüğünde artık durum çok geçtir. Almanya'yı işgal eden müttefik güçler İngiltere, Fransa, Rusya ve ABD 1945 tarihinde Potsdam şehrinde<sup>6</sup> yaptıkları anlaşma ile işgal ettikleri Almanya'yı nüfuz bölgelerine ayırmışlardır.

Berlin yakınlarındaki Potsdam'da Ağustos 1945'te yapılan müttefikler toplantısının amacına göre, savaş sonrası Almanya'sının nasıl bir düzenlemeyle yönetileceği kararlaştırılmış, ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin devlet başkanı ve bakanları Almanya'yı yeniden şekillendirmenin planlarını masaya yatırmışlardır.

Truman, Churchill ve Stalin burada Almanya'nın savaşın tek sorumlusu olduğunda hemfikir oldukları gibi savaş tanzimatlarının yanısıra bu ülkenin savaş yaralarının sarılabileceğinin ve sanayinin nasıl geliştirilebileceğinin temelleri de yine burada atılmıştır<sup>7</sup>. Yine bu konferansta ABD ile Sovyetler Birliği'nin Almanya'nın gelişiminde, birbirine zıt iki modeli savundukları, her iki ülkenin işgal edilen Almanya üzerinde farklı sistemleri hayata geçirmenin<sup>8</sup> planlarını yaptıkları görülmüştür. Bu şekilde uzun yıllar devam eden "Soğuk Savaş Yılları"nın temeli de Potsdam<sup>9</sup> toplantısında atılmıştır.

<sup>4</sup> Johannes Heil, Mattheus Priens, *Henry Morgenthau und die jüdische Weltverschwörung*. Makalenin yer aldığı eser: Wolfgang Benz, Peter Reif-Spirek (Yay.): *Geschichtsmithen. Legenden über den Nationalsozialismus*, Berlin 2003, s. 131 vd.

<sup>5</sup> Overmans Rüdiger, *Deutsche militärische Verluste im Zweiten Weltkrieg*, Münih 1999, s. 316.

<sup>6</sup> Hellmuth Auerbach, *Opfer der nationalsozialistischen Gewaltherrschaft*, Makalenin yer aldığı eser: Wolfgang Benz (Yay.), *Legenden, Lügen, Vorurteile. Ein Wörterbuch zur Zeitgeschichte*, Berlin 1992, s. 116.

<sup>7</sup> Charles L. Mee, *Die Teilung der Beute, Die Potsdamer Konferenz 1945*. (Almanca'ya çeviren: Fritz Molden), Viyana 1975, s. 22-95 vd.

<sup>8</sup> Birçok Alman tarihçi bugün, sonraki Soğuk Savaş döneminde görülen sert politikalarının ve hatta 1961'de Berlin Duvarı'nın inşa edilmesinin temellerinin de Potsdam'da atıldığını savunmaktadır.

<sup>9</sup> Dünya siyasetinin kutuplaşması savaşın hemen akabindeki Potsdam Güçler Konferansı sonrasında başlamıştır. Hür Dünya ve Sosyalist blokların savaşın hemen sonrasında bilinçli olarak güçler dengesi konusunda anlaşarak kendi nüfuz bölgelerinin karşı tarafça kabulünü sağlamışlardır.



## ALMAN EKONOMİSİ YENİDEN AYAĞA KALKIYOR

Oder nehrinin doğusundaki geniş toprakları kaybeden, kaybettiği topraklardaki 15 milyon Alman asıllıya sığınak olan ve ülkesinin tamamı müttefikler tarafından işgal edilen Almanya, işgal güçleri tarafından 4 askeri bölgeye ayrılmıştır. Batı bölgeleri kontrol eden Fransa, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler bölgelerini birleştirip, 23 Mayıs 1949'da Federal Almanya Cumhuriyeti'ni (Bundesrepublik Deutschland, veya BRD) kurmuştur. Batı Almanya, Federal Parlamento Cumhuriyeti ilan ederek ve Birleşik Devletler, Fransa ve Birleşik Krallık ile işbirliğine giderek pazar ekonomisine ağırlık vermiştir. Ülke, 1950'lerin başından itibaren hızla ekonomik gelişme içine girmiştir. Batı Almanya 1955'te NATO'ya katılmış, 1958'de ise Avrupa Topluluğu'nun altı kurucu ülkesi<sup>10</sup> arasında yer almıştır. Almanya ekonomisini yeniden ayağa kaldırmak konusunda ABD'nin İngiltere ve Fransa'yı ikna etmesinin ardından Amerika merkezli kredi musluklarının açıldığı görülmektedir.

Büyük yıkımın enkazını toplamak için ülkedeki işgücü açığı ise korkunçtur. Yeniden yapılanma sürecine giren Almanya'nın 1950 yılı başlarındaki İş ve İşçi Bulma Kurumu<sup>11</sup> (Deutsch: Arbeitsamt) listelerindeki açık iş yeri sayısı 4 milyondan fazladır. İkinci Dünya Savaşı'ndan adeta bir enkaz ülkesi olarak çıkan Almanya hızla yarasını sarmaya koyulduğunda ortaya çıkan işgücü eksikliği tahmin edilenden çok daha ileri boyutlardadır. Kalkınma ve yeniden yapılanma hamlesinin düğmesine basan Almanya parayı Amerika'dan tedarik etmişti ama esas problem enkazı temizleyip yıkılanın yerine yenisini yapacak işgücünü tedarik etmektir. Yüzbinlerce ton bomba atılan Alman şehirlerinin altyapısının yeniden hayata geçirilmesinde insan unsurunun paradan çok daha önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

1949 yılı sonunda müttefik güçler ile ülkenin yeniden yapılanmasını görüşen Almanya Başbakanı Konrad Adenauer<sup>12</sup> giderek ortaya çıkan işgücü açığını yabancı işçilerle kapatmaya karar verince 1955'de İtalya, 1960'da İspanya ve Yunanistan ile anlaşmalar yapmıştır. Sonraki yıllarda 1961'de Fas, 1964'de Potekiz, 1965'e Tunus ve 1967 yılında Yugoslavya ile yeni anlaşmalar yaparak bu ülkelerin işçilerini Almanya'ya davet etmiştir. Yabancı işgücü Almanya'nın alt yapı sistemini Amerika'nın sermaye yardımı ile imara koyulmuştur.

## TÜRKİYE ALMANYA'YA İŞÇİ GÖNDERMEYİ TEKLİF EDİYOR

Almanya'da giderek gelişen iş pazarından haberdar olan Demokrat Parti Hükümeti, 1957 yılında Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu kanalı ile Türk İşçilerinin Almanya'ya gönderilmesi isteğini Alman tarafına iletmıştır. Adnan Menderes'in İstanbul'daki Alman azınlığın sorunları ile yakından ilgilenerek uzun yıllar-

<sup>10</sup> [http://europa.eu/about-eu/eu-history/index\\_en.htm](http://europa.eu/about-eu/eu-history/index_en.htm); Erişim tarihi: 10 Ocak 2012.

<sup>11</sup> <http://www.kobifinans.com.tr/tr/dispazar/040202/613>; Erişim tarihi: 14 Ocak 2012.

<sup>12</sup> [http://www.konrad-adenauer.de/aera\\_adenauer.html](http://www.konrad-adenauer.de/aera_adenauer.html), Erişim tarihi: 15 Ocak 2012.



dan beri kapalı olan Teutonia<sup>13</sup> Alman Kültür Derneği'ni modernize ederek İsnabul'daki Alman azınlığa devretmesi de iki ülke arasında dostluk rüzgarlarının esmesine sebep olmuştur. Almanya Başbakanı Konrad Adenauer ve Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'in karşılıklı ziyaretleri ile gündeme gelen ve her iki tarafça varılan sözlü anlaşmalardan sonra Türk işçilerinin Almanya'ya gelişinin<sup>14</sup> önu açılmıştır. Yurtdışına giden Türk işçilerinin göndereceği dövize de Türk maliyesinin büyük ihtiyacı vardır. Daha da önemlisi ülkeye kalifiye olarak kesin dönüş yapacakların beraberinde getirecekleri tecrübe ve bilginin ülkenin kalkınmasında önemli rol oynayacağı düşünülmüştür.

Türkiye ve Almanya, İşgücü Anlaşması'nı imzalamaya çalışırken bir taraftan da çok sayıda Türk işçisinin bu ülkeye turist olarak gelip çalışmaya başladığı görülmektedir. Türklerin Almanya'daki varlıkları I. Dünya Savaşı öncesi döneme kadar uzanmaktadır. Tarihin arşivlerdeki vesikaları, 1878'de 41, 1893'te 198, 1913 yılında Berlin'de eğitim veya çalışmak amacıyla 1301 Türk'ün geldiğini günümüze kadar ulaştırmıştır. Bu sayının 1917'de 2046 ve 1925'de 1164 olduğu görülüyor. 1950 yılı sonrası Marmara ve Ege bölgelerinden çok sayıda Türk'ün kendi imkânları ile Almanya'ya geldiği Türk basınında sıkça yer alan haberlerden anlaşılmaktadır<sup>15</sup>. 1939-1945 yılları arasındaki savaş döneminde bile Almanya'da Türklerin yaşadığı Melle, Münih ve Berlin kabristanlarındaki mezartaşlarından anlaşılmaktadır<sup>16</sup>.

### İŞÇİ ANLAŞMASI ÖNCESİ ALMANYA'DA TÜRK İŞÇİLERİ

Türk-Alman işçi anlaşmasından 5 yıl önce 1956 yılında Kiel'deki Dünya Ekonomi Enstitüsü<sup>17</sup> görevlilerinden Prof. Dr. Fritz Baade, ülkesinin Dışişleri Bakanlığı'na sunduğu projede Türkiye'den kalifiye elemanların mesleki ilerleme veya çalışma amacıyla Almanya'ya getirilmesini önermektedir. Alman akademisyen Baade'ye göre, yetişecek elemanlardan ilerideki Türk-Alman ekonomik ilişkilerinde<sup>18</sup> faydalanma pozisyonu hedeflenilmektedir. Almanya'da yetişecek elemanların ileride Türkiye'deki yatırım projelerinde görev alabilecekleri, Türk ekonomisi ile Türkiye-Almanya ticaretinin geliştirilmesinde faydalı olacağı beklenmektedir. Prof. Dr. Baade, 1934 yılında Türkiye'ye gitmiş ve II Dünya Savaşı sonrası Almanya'ya dönünceye kadar Türk hükümetlerine zirai konularda danışmanlık yapmıştır. Türkiye'yi ve Türkleri çok yakından tanıyan Prof. Dr. Baade'nin teklifi üzerine 1 Nisan 1957'de yol paraları, ilk altı haftalık dil kursları, barınma masraf-

<sup>13</sup> Çelik Latif, *Türkiye'de Alman İzleri*, Logophon Verlag, Mainz/Almanya 2011, s. 33.

<sup>14</sup> Hasan Kaya, "Almanya'da Türkler", *Hürriyet Gazetesi*, Almanya Bask., 2007, s. 18.

<sup>15</sup> *Almanya'da Türk İzleri*, Logophon Verlag, Mainz/Almanya Bask., 2008, s. 156.

<sup>16</sup> Osmanlı'nın döneminde Almanya'ya gelen çok sayıda meslek eğitimi öğrencisi I. Dünya Savaşı'nın aniden başlaması ile birlikte geri dönemeyip burada yerleştiler. Bunlardan Kunduracı Talip uzun yıllar Almanya'da Osmanlı = Türk olarak hayatını sürdürdü. Talip'in akrabaları bugün Potsdam yakınlarında yaşamaktadır.

<sup>17</sup> Leyla Yıldız, "Türklerin Almanya'da 50. Yılı", *Hürriyet Gazetesi* Almanya bask., 30 Ekim 2011, s. 6.

<sup>18</sup> Ahmet Serdar Yenice, *Türk İşçilerinin Almanya Tarihi*, Neue Ekonomi, Almanya Bask., 20 Eylül 2007, s. 66.



ları Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından karşılanan 12 kişi<sup>19</sup> Türkiye'den Almanya'nın kuzeyindeki sahil şehri Kile'e gelmiştir. Schleswig Holstein Eyaleti Çalışma Bakanlığı bu kişilere çeşitli kurumlarda eğitim yeri ayarlayarak görevlendirerek mesleki kariyer yapmalarını sağlamıştır. Bu deneyimden iki taraf da oldukça memnun kalınca ileriki dönemde 200 kişilik bir katile daha gelecektir.

## ALMANYA'NIN HEUS TÜRKLERİ

II. Dünya Savaşı sonrası ilk Türk-Alman İşgücü Anlaşması'na giden yolda en çok emeği geçenlerden biri de Alman Cumhurbaşkanı Theodor Heuss'dur. 5-13 Mayıs 1957 tarihleri arasında Türkiye'ye bir hafta çeşitli inceleme ziyaretleri gerçekleştiren Alman Cumhurbaşkanı Heuss, Ankara'da yaptığı konuşmada Türk halkına bir hediye getirdiğini söyler ve mesleki bilgilerini geliştirmek üzere 150 sanat enstitüsü (Endüstri Meslek Lisesi) mezunu gence Almanya'da staj görme imkanı sağlanacağına dair söz verir. Kısa zaman sonra 150 Türk genci Almanya'ya gelir. Alman işçileri ilk defa Türkler ile birlikte çalışmayı ve Türk işçilerinin çalışkanlığını Köln Ford Fabrikası'na çalışmaya gelen bu insanlardan tanır. Gelen Türklerin yarısından fazlası Köln'deki Ford tesislerinde staj gördükten sonra usta işçi olarak çalışmaya başlarlar ve 1990 yılına kadar hepsi emekli olurlar. Almanya'ya ilk gelen Türk Gençleri büyük bir sempati toplarlar ve yıllarca Alman arkadaşlar arasında "Heuss Türkleri" olarak nitelenirler. Artık Türk işçilerini çalışkanlığı ve kısa zamanda işi öğrenerek disiplinli bir şekilde işinin hakkını verdikleri Alman basınında yer almaya başlayınca Türklere olan talep de giderek artmaya başlayacaktır

## ALMAN İŞVERENLER TÜR İŞÇİSİ İSTİYOR

1959 yılında Hamburg Türk-Alman Ekonomik İşbirliği Enstitüsü, ücret karşılığında Hamburg ve Bremen tersanelerinde uzun dönem çalışmak üzere teknisyen, kaynakçı ve elektrikçi gibi kalifiye eleman temin etmek için Türk yetkililer ile diyaloga geçerek Türkiye iş pazarını mercek altına almışlardır. 1954 yılında Alman Profesör Baade'nin yanında doktorasını yapan Dr. Selahattin Sözeri<sup>20</sup> tarafından kurulan enstitü, Türkiye'den isteğe göre ihtiyaç dahilinde Almanya'da çalışacak eleman getirmek için karakete geçecektir. 1955-1959 yılları arasında Hamburg'da Dünya Ekonomi Enstitüsü'nde çalışan Dr. Sözeri, Federal Ekonomi Bakanlığı'na gönderdiği yazıda kendisinin hayata geçirdiği projesinin sadece işsiz Türkleri Almanya'ya getirmek değil, daha çok iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğine katkıda sağlamak istediğini belirtmektedir. Ekonomi Bakanlığı yetkililerinin Dr. Sözeriye verdiği cevap ise, "Bu gibi aracılıklar Federal İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun görevidir" şeklindedir.

<sup>19</sup> Cem Yılmazcan, *Almanya'da ilk Türkler*, Akşam Gazetesi, İstanbul Bask., 12 Kasım 2006, s. 14.

<sup>20</sup> Firdevs Cem, *Türk İşçilerinin Avrupa Macerası*, Çalışma Bakanlığı Yay., Şubat 2001, s. 29.



Öte yandan kendi imkânları ile Türk işçilerinin bir yolunu bulup Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine çalışma amacı ile geldikleri görülmektedir. Türk işçiler ve Alman iş piyasası bir şekilde birbirlerini bulurken ileriki dönemde ortaya çıkabilecek sorunları önlemek için iki ülkenin yetkilileri işçi göçünün planlı ve kontrollü bir şekilde girmesi için giderek artan bir görüşme trendi ile Bonn ve Ankara'da sık sık toplanmaktadırlar. Alman iş piyasasının cazibesi de artık Türk basınında sıkça yer almaktadır.

## TÜRK - ALMAN İŞGÜCÜ ANLAŞMASI HAZIRLANIYOR

Artık Alman işverenlerin gözü Türk işçilerinin üzerindedir ve iki ülke arasında görüşmeler başlamıştır. 1960 yılı Nisan ayı başında iki ülkenin çalışma bakanlığı yetkilileri arasında başlayan görüşmelerde, Türk - Alman kalifiye eleman değişimi konusunda bakanlıklar arası bir komisyonun kurulması kararlaştırılmıştır. Kısa süre sonra Türkiye'de gerçekleşen 27 Mayıs İhtilali ile komisyon kurulması fikri bir temenni olarak kalınca hayata geçmesi zamana bırakılır. 1961 yılında Türkiye'de önemli bir değişim vardır ve artık her Türk vatandaşı için "yurt dışına seyahat edebilme" anayasal bir hak olur. Almanca bilen ya da Almanya'da tahsil yapmış kişiler tarafından kısa sürede kurulan "Tercüme ve İşbulma Büroları" adı altında açılan aracı kurumlar başta İstanbul olmak üzere Ankara, İzmir ve Adana'da faaliyete geçerler. Türkiye'deki yüksek işsizlik nedeniyle iş arayanlar Almanya'ya yönelir. Aracı kurumlara ödenen hatırı sayılır bir ücret karşılığı Almanya'ya gitmenin yolu açılmıştır<sup>21</sup>.

Türkiye'de siyasi kaos iş piyasasını da zorlaştırınca işsizlik hızla artmaktadır. Bir yolunu bulan artık Avrupa ülkelerine kolayca gidebilmektedir. 1960 yılı istatistik rakamlarına göre 2.700 kişi Almanya'ya çalışmak için giderken 1961'de bu sayı tam 3 kat artar ve 6700 kişiye ulaşır. 1961 yılında Almanya'da 94.856 kişi işsiz iken açık işyeri sayısının 572.758 olduğu ifade edilir. Alman Ekonomisi'nin yarım milyon istihdamı için çalışacak insan aranmaktadır. Alman firmalarının Türk işçisine olan talebi Türkiye'deki Alman diplomatik temsilciliklerinin de dikkatini çeker ve İstanbul'daki Alman Başkonsolosluğu, 18 Ağustos 1960'da Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı raporda "Türk İşçilerine olan ihtiyacımız bu şekilde devam ederse, daha önce başka ülkeler ile yaptığımız anlaşmaların bir benzerini Türkiye ile de yapmamız çok yerinde olacaktır" denir. Federal Arşiv Dairesinde B 149 22372 numaralı dosyada kayıtlı bu tarihi vesikanın cevabını da Federal Çalışma Bakanlığı Müsteşarı Werner Sicha 30 Ağustos 1960 tarihinde verir<sup>22</sup>. Federal Arşiv dairesinin B 149 22372 numaralı dosyasındaki cevapta ise, "Şimdilik böyle bir anlaşmaya gerek görülmemektedir, ancak başkonsolosluğun iş yükünü hafifletmek için personel takviyesi yapılabilir" şeklindedir. Oysa tarihin akışı bir yıl içinde

<sup>21</sup> Leyla Yıldız, "Türklerin Almanya'da 50. Yılı", Hüriyet Gazetesi Almanya bask., 30 Ekim 2011, s. 8.

<sup>22</sup> Bundesarchiv, *Türkische Gastarbeiter*, Akte: B 149 22372.





başkonsolosluğu haklı çıkaracak ve Türk-Alman İşçici anlaşması için iki ülke temsilcileri masaya oturacaklardır.

### Ğ-TÜRKİYE: SİZE İŞÇİ GÖNDERELİM

30 Ekim 1961 tarihinde o yılların Alman başkenti olan Bonn'daki Türkiye Büyükelçiliği'nde imzalanan işçücü anlaşması için teklif Türkiye tarafından gelir. Türkiye Cumhuriyeti Bonn Büyükelçiliği Müşaviri Melik Erçin<sup>23</sup> tarafından hazırlanan yazılı metin Federal Almanya Dışişleri Bakanlığı'na 13 Aralık 1960 tarihinde "Türkiye Cumhuriyeti'nin İşçücü Gönderme Talebi" olarak iletilir. 27 Mayıs İhtilali sonrası kilitlenen piyasaların giderek artırdığı işsizlik Türkiye için çok önemli bir sorundur. Almanya'nın işçiye, Türkiye'nin ise istihdama ihtiyacı olan yıllar diye adlandırmak bahse konu devir için çok yerinde bir adlandırma olacaktır. İhtilal sonrası kurulan teknokrat hükümet, işçücünün bir bölümünün süreli olarak yurtdışına gönderilmesiyle iş piyasasının yükünü hafifletmeyi hedeflemiştir.

27 Mayıs İhtilali sonrasında TBMM'nin yetkilerini kullanan MBK- Milli Birlik Komitesi'nin atadığı ilk hükümetin Çalışma Bakanları Cahit Talas ve Mehmet Baydur, önemli bir bölümünün hazırlıkları ihtilal öncesi devrilen hükümetin bürokratları tarafından hazırlanan işçücü anlaşmasını bir an önce hayata geçirmek için Bonn Büyükelçiliği'ne verilen talimat ile iki ülke yetkilileri anlaşma metinlerini bakanların imzasına hazır hale getirirler. Türk basını da işçi anlaşmasının imzalanmasının an meselesi olduğunu sık sık haber olarak okuyucularına duyurmaktadır.

### ALMAN FİRMALARININ İSTANBUL'DA TEMSİLCİLİK AÇMALARI

Almanya gün geçtikçe Türk işçilerinin çalışkanlığına daha çok şahit olmaktadır. Avrupa'nın başka ülkelerinden gelenlere karşı Almanların tercihi Türklerdir. Bu arada artan işçücü açığını karşılamak üzere Alman firmalarının yöneticileri sık sık İstanbul'a gelirler. Bazı firmalar Almanca'ya hakim olan ve başarılarını kanıtlayan Türk işçilerini yetkili olarak İstanbul'a gönderirler ve seçerek getirdikleri insanları otobüsle kısa yoldan Almanya'ya gönderilmesi istenir. Özellikle inşaat ve metal dallarında bazı Alman firmaları her iki dili iyi derecede konuşabilen Türk asıllı elemanlarını İstanbul'a göndererek açtıkları temsilcilikte yetkili olarak görevlendirirler. Göppingen'deki Karl Kübler İnşaat Firması, personelleri olan İnşaat Mühendisi Tanık Kadam yolu ile İstanbul'dan marangoz, duvarcı, vinç operatörü gibi kalifiye elemanları otobüsle Almanya'ya getirir. 150 kadar Türk işçisi de bu yolla gelerek Schramberg'deki Junghans Saat Fabrikası'nda işe başlarlar. Duisburg'daki Hamborn Madencilik (HBAG) Türk Maden Mühendisi Nihat Kafkaslı aracılığıyla Zonguldak'tan 200 maden işçisini Almanya'ya getirirken Aschaffen-

<sup>23</sup> Tunç Santaylı, "30 yılda Almanya Türkleri", Tercüman Gazetesi, Almanya Bask., 20 Eylül 1991, s. 8.



burg'daki tekstil fabrikaları Adana'dan, Schweinfurt SKF ve SACHS fabrikaları ise İstanbul'dan kalifiye işçi getirme yönünde çaba sarfetmiştir. Bazı işçilerin ise otobüs ile zaman alacağından uçak ile çok acele getirildiği de görülmektedir. Türkiye Çalışma Bakanı Cahit Talas, o günleri anlatırken bir tarihi gerçeğe işaret etmektedir: "Aslına bakılırsa Türkiye'den Almanya'ya işgücü akımı zaten kendiliğinden başlamıştı. Biz anlaşmaya imza atmadan önce Türk İşçileri Amanya'ya giderek kendi çabaları ile iş buluyorlardı. 1957-58'de işçiler araçlar vasıtası ile kendi buldukları işverenle doğrudan anlaşarak ya da anlaşmadan Almanya'ya giderek orada iş anyorlardı" şeklinde konuşarak artan arz ve talep doğrultusunda her iki ülkenin bürokratlarının yetkilileri sadece bunları kayıt altına aldıklarına dikkat çekmektedir.

### İŞÇİ GÖÇÜ KONTROL ALTINA ALINIYOR

Türk İşçileri'nin binbir ümitle çıktıkları gurbet yolculuğunda kötü niyetliler de yok değildi. Gazetelere sıkça yansıyan dolandırıcılık ve suistimallerin önünü almak için Türk yetkililer bir yerde olaya el koymaya mecbur kalarak, giderek artan işgücü göçünün yasal düzenleme altına alınması için harekete geçti. Türkiye'nin büyük şehirlerinde adeta insan simsarları gibi çalışmaya başlayan "Tercüme ve İşbulma" adı altında faaliyette bulunan özel büroların devre dışı bırakılmasını Almanya'dan istedi. Almanya'nın cevabı ise çok hızlı bir şekilde geri döndü, Federal Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin bu isteği karşısında iki ülkenin nota teatileri ile işgücü göçü için yasa ve yönetmeliklerini birbirlerine bildirmesini istedi. İşçi ve işveren tanışmış ve çalışmaya başlamışlardı ama, kötü niyetlilerin emek sömürü ve suistimallerine karşı iki ülke yetkilileri birbirlerinin çalışma hayatı ve iş piyasası ile ilgili yasa ve yönetmeliklerini yeni tanıyacaktı. Türk-Alman İşgücü Anlaşması imzalanmasına giden yoldaki çok önemli kilometre taşlarından biri olan bu görüşmeler anlaşmaya da temel oluşturacaktır.

Yapılan uzun görüşmelerde Alman tarafı anlaşma imzalanmasında ayak sürümeye başlayınca Türkiye, Almanya ve Yunanistan arasında yapılan anlaşmayı örnek gösterdi. Başkent Bonn'da Bad Godesberg'de Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği'nde 30 Ekim 1961'de imza altına alınan anlaşma geriye dönük olarak 1 Eylül 1961'den geçerli olacaktır. Türk-Alman İşgücü anlaşması imzalanmasına rağmen Almanya'nın tavrı ilginçtir. Uluslararası bir anlaşma olmasına rağmen, Almanya ile işgücü anlaşması talep eden diğer ülkelere karşı diplomatik bir nezaket gösterilmesi bahane edilerek Federal Resmi Gazete yerine sadece Federal Çalışma Dairesi resmi bülteninde yayınlanır. Federal Almanya Dışişleri Bakanlığı'nın da Bonn'daki Türk Büyükelçiliği'nden ricası "Anlaşmanın bir basın toplantısı ile kamuoyuna duyurulmaması" şeklindedir. Almanya'nın Bad Godesberg'de iki ülke yetkilileri tarafından imzalanan<sup>24</sup> ve Dışişleri Bakanlığı kayıtlarına

<sup>24</sup> Auswärtigesamt, *Türkische Gastarbeiter*, Akte: 505-83 SZV3-92-42 .



505-83 SZV 3-92-42 dosya numarasıyla geçen 12 maddelik anlaşma gelecek 50 yılda Almanya'ya gelen, burada kalan ya da bir müddet sonra Türkiye'ye geri dönen 10 milyona yakın Türk'ün hayatını etkileyen bir dönüm noktası olarak tarihe geçecektir.

İki ülke arasında yapılan anlaşma diğer ülkeler ile yapılandırılan daha ileri maddeler içermektedir. Federal Almanya'nın Çalışma, Sosyal Güvenlik, Dışişleri ve İçişleri Bakanlıkları Türkiye ile yaptıkları yoğun uzun görüşmeler sonucunda üç konuyu Türkiye'ye kabul ettirmeyi başarmışlardır. Türk işçilerinin çalışma ve oturma izinleri iki yıl için olacaktır. Türkiye'deki sağlık muayeneleri sadece çalışılacak işyeri açısından değil, Almanya'ya Türkiye' den gelebilecek salgın hastalıklara da engel olabilecek şekilde olacaktır. Daha önce işçi gönderen diğer Avrupa ülkeleri ile yapılan anlaşmalarda yer alan aile birleşimine imkân sağlanması Türk-Alman İşçi Anlaşmasında yer almamıştır. Sadece Türk-Alman ilişkilerinin<sup>25</sup> gelişmesi değil ve Türkiye'nin Batılı kültürel değerler ile tanışması ve dışarı açılmasında önemli bir yeri olan Türk - Alman İşgücü Anlaşması son dönem Türkiye için çok çeşitli sahalarda olumlu yönde önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Günümüz Almanya'sındaki Türk varlığının<sup>26</sup> hukuki temeli de bu anlaşma ile atılmış olacaktır.

### İ- İSTANBUL'DA ALMAN İRTİBAT BÜROSU AÇILIYOR

İki ülke yetkilileri arasında anlaşma imzalanmadan kısa bir süre önce Federal İşbulma ve İşsizlik Kurumu (BAAV) Başkanı Anton Seibel 1961 yılının Haziran ayı ortalarında Türkiye'ye gelir. Çalışma Bakanı Cahit Talas ile İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürü Kemal Gökçedağ ile yaptığı görüşmeler sonrası işgücü seçimi ve Almanya'ya gönderilmesi için İş ve İşçi Bulma Kurumu bünyesinde Yurt Dışı Hizmetler Müdürlüğü ile Federal Almanya İşbulma ve İşsizlik Kurumu'na bağlı olarak İstanbul'da Alman İrtibat Bürosu kurulması kararlaştırılır. 15 Temmuz 1961'de İstanbul'da Tophane semtindeki Türk İş ve İşçi Bulma Kurumu binasının bir bölümünde Alman İrtibat Bürosu hayata geçer. Dördü Almanya'dan gönderilen yedi kişiden oluşan personelin başına da Hans Meier adlı bir Alman görevli getirilir. İstanbul'da açılan Alman İrtibat Bürosu ilk olarak Köln şehrindeki Ford otomobil firmasına 68 kişiyi göndermek için gerekli işlemleri tamamlar. 1976 yılı başına kadar faaliyet gösteren irtibat bürosunda 15 yılda toplam beş ayrı müdür görev yapar<sup>27</sup>. Bürodaki personel sayısı da işlerin çokluğu ile orantılı olarak bazı dönemlerde 150 kişiye kadar ulaşır.

Türkiye genelindeki İş ve İşçi Bulma Kurumu Şubelerine başvuranların arasından seçilen gerekli şartları ve aranan özellikleri taşıyanlar İstanbul'daki Alman İrtibat Bürosu'na bildiriliyor ve buradaki sıkı sağlık kontrolünün ardından

<sup>25</sup> Latif Çelik, *Almanya'da GöçTürkler, Almanya'da Türk İzleri*, Logophon Verlag, Mainz/Almanya Bask., 2008, s. 156.

<sup>26</sup> Kazım Keleşoğlu, "Türkler ve Almanya", Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul Bask., 21 Kasım 2004, s. 11.

<sup>27</sup> Kemal Ertan, "Türklerin Almanya Macerası", Tercüman Gazetesi, Almanya Bask., 17 Kasım 1987, s. 12.



Almanya'ya gönderiliyorlardı. Sağlık muayenelerinde işçi adaylarının idrar ve kan tahlilleri yapıp tansiyonları ölçülüyordu. Daha sonra gruplar halinde iç çamaşırlarıyla doktor karşısına geçen Türk işçilerinde sakatlık veya ameliyat izi, eksik veya çürük dişi olup olmadığına kadar inceleniyordu. En ufak bir sağlık sorunu olana müsahamaha gösterilmiyor ve dosyasına "Almanya'da Çalışamaz" damgası basılıyordu. Anadolu'dan gelen Türk erkeği için en ağır olanı ise iç çamaşırının bile indirilip tamamen soyunmasının istenmesiydi.

Anlaşmanın üzerinden 6 ay geçmeden taplep yoğunluğu iki taraftan da artınca personel sayısı da artırıldı. Bazı dönemlerde Almanya'ya gitmek için İş ve İşçi Bulma Kurumlarına yazılanlardan bir ay içinde evraklarını hazırlayıp gelmesi isteniyordu. 1962 yılında Alman İrtibat Bürosu kanalıyla Almanya'ya gelenlerin sayısı hızlı bir artış göstermeye başladı. 1964 yılında 18 bin olan Almanya'ya giden Türk işçi sayısı 1966'da 30 bini aştı. Çok sayıda Türk'ün otomobil sektöründe işe yerleştirildiği görülmüyordu. 1967 Alman pazarında yaşanan durgunluğa bağlı olarak gelenlerin sayısı 7 bine kadar gerilese de 1969 yılında Almanya'ya davet edilenlerin sayısı 40 bini aştı. 1973 yılındaki OPEC krizi petrol fiyatlarını dört katna çıkararak ekonomik dalgalanmaların yol açtığı kriz nedeniyle artmaya başlayan işsizlik Alman Devletini yeni kararlar almaya zorladı. 23 Kasım 1973 günü Almanya artık yabancı istemediğini açıklayınca herkesin çok ciddi hatıralarının olduğu bir devir kapanmış oldu. Türkiye ve Almanya arasında imzalanan anlaşma sonunda 1961 ile 1973 yılları arasında aile bireyleri hariç, Almanya'ya gelen Türk işçi sayısı 900 bini aştı. İlerleyen dönemde Ankara ve İzmir'de de harekete geçen Alman İrtibat Büroları kanalı ile 700 bin, geri kalan 200 bin kişi de bireysel istek ve Almanya'daki yakınları aracılığı ile Almanya'ya gelenlerden oluşuyordu.

## **TÜRKLER EN İYİ UYUM SAĞLAYAN GRUP OLARAK GÖSTERİLİYORDU**

Günümüzde integrasyon tartışmalarının merkezinde bulunan Türkler 1962 yılında en iyi uyum sağlayan insanlar olarak adlandırılıyordu. Federal<sup>28</sup> Almanya İşverenler Birliğinin (BDA) 12 Aralık 1962'de Federal Çalışma Bakanlığı'na gönderdiği ilginç mektup tarihe ilginç bir anekdot olarak geçti. BDA- Alman İşverenler Birliği, "Türk işçileri çok çabuk uyum sağlıyorlar, yabancı işgücü ihtiyacımız da devam ediyor, bu nedenle uyum sağlamış ve Almanya'yı tanımış Türk işçileri iki yıllık bir süre sonra geri gönderip yerine yenilerini getirmek ülkemiz için de önemli bir külfet oluşturmaktadır. Bu nedenle Türk İşçileri için iki yıllık sınırlandırmanın kaldırılmasını ve oturma izinlerinin uzatılmasını talep ediyoruz." Federal Çalışma Bakanlığı tarafından 9 Ocak 1963 tarihinde Federal İşveren Bir-

<sup>28</sup> Almanya Ticaret ve Sanayi Odalarının çatı organizasyonu olan BDA Türk işçilerinin çalışkanlığını sık sık dile getirerek Alman işverenlerin Türkleri tercih etmelerinde önemli rol oynamıştır. BDA yetkililerinin konu ile ilgili demec ve söylemleri zaman zaman Türk basınına da yansdı.



liği'ne gönderilen cevap ise, "Bu konuda yeni bir düzenlemeye gidilecek" şeklinde dir.

Alman işverenler çalışma hayatında Türkleri İspanyol, İtalyan ve Yunan işçilerden daha çok tutmaya başladılar. Çalışkanlıkları sık sık basına yansıyan Türk işçileri hakkındaki işadamları örgütlerinin yöneticilerinin sözlerine politikacılar da katılınca ülkedeki Türk işçilerinin sayısına devam eden süreç içerisinde sürekli yenileri eklendi.

### İŞGÜCÜ ANLAŞMASINDA YENİ DÜZENLEMELER

Değişen şartlar ve ortaya çıkan ihtiyaçlar dolayısıyla iki ülke arasındaki işgücü anlaşması aradan bir yıl geçmeden tekrar masaya yatırıldı. 1962 yılı Aralık ayında "İşgücü Anlaşması" görüşmeleri yeniden başladı. Türkiye Cumhuriyeti Bonn Büyükelçiliği Çalışma ve Sosyal İşler Müşaviri Dr. Bekam Bilaloğlu aile birleştirilmesi ve Türk işçilerin Türkiye'de yaşayan çocukları için çocuk parası ödenmesi konularında büyük çaba harcadı. İki yıl süren komisyon ve heyetler arası görüşmelerin sonucunda 1964'te Bonn'da uzlaşma sağlanınca "Türk-Alman İşgücü Anlaşması" yeni haliyle hazırlanır.

Değişiklikleri de içine alan yeni mutabakat iki ülkenin karşılıklı nota teatileri sonucu yürürlüğe girmiştir. İki yıllık rotasyon iptal edilirken Türklerin Almanya'da daha fazla kalmalarının önü açılır. Çocuk parası ödemeleri ile aile birleştirilmesinin de kabul edildiği yeni anlaşma Bonn'da imza edildiğinde tarihler 30 Nisan 1964'ü göstermektedir. Resmi yazışma ve arşivlere "Türkiye - Almanya Sosyal Güvenlik Anlaşması" olarak kayıtlara geçen metin, Türklerin Almanya'daki geleceğini garanti altına alan bir milat olarak nitelemek yerinde bir tesbit olacaktır. Bu anlaşma aynı zamanda Türklerin Almanya'da yerleşik düzene geçmeleri ve Türk göçünün süreklilik kazanması açısından da son derece önemli bir dönüm noktasıdır.

30 Ekim 1961'de, Türkiye ile Almanya arasında imzalanan "işçi göçü" anlaşması, Anadolu'da geçim sıkıntısı çeken on binlerce aile için yeni bir umut olarak ortaya çıkmıştır. Ağır sanayi hamleleri ile hızla kalkınan ve yeni işgücüne ihtiyaç duyan Almanya'ya yolculuğunun böyle başladığı ortaya çıkmıştır Türk insanının. Türkiye'ye başka ülkelerden işçi isteği gelir ama Türklerin öncelikli tercihi hep Almanya'dır. Hemen hergün İstanbul'dan Münih'e doğru düdüğü çalarak ilerleyen trenler ile yüzbinlerce Türk, Alman İş ve İşçi Bulma Kurumları'nın yönlendirdiği bölgelerde istihdam edilmek üzere yola çıkıyorlardı.

### GÖÇÜ BAŞLATAN 12 MADDELİK ANLAŞMA

Almanya'nın Başkenti Bonn'un Bad Godesberg semtinde bulunan dönemin Türkiye Büyükelçiliği binasında 30 Ekim 1961 yılında imzalanan İş Gücü Anlaşması, milyonlarca Türkün hayatını değiştirdi. Son dönem Türk - Alman İlişkilerinin temeli olan anlaşmaya göre, Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümeti taraf-



ından Türk işçi göçünün nasıl olacağını bir anlaşma ile tanzim edilmesi önerilmiş. Türk Büyükelçiliği'ne iletilen söz konusu notada, şu maddeler yer almıştır:

1.) Federal Almanya Cumhuriyetinde çalışacak Türk işçilerinin işe yerleştirilmelerini düzenlemek maksadı ile Almanya namına Almanya İş ve İşçi Bulma ve İşsizlik Sigortası Kurumu (bundan sonra Alman Kurumu olarak adlandırılacaktır) işbirliği yapacaklar ve bu işin pratik bir şekilde yürütülmesi için mahalli teşekküllerinden istifade edeceklerdir. Alman ve Türk Kurumları işe yerleştirmeyi, bu Anlaşma çerçevesi dahilinde daha da iyileştirmeğe ve basitleştirmeğe çalışacaklardır.

2.) İşbirliğini kolaylaştırmak için Alman Kurumu Türkiye Cumhuriyeti'nde bir İrtibat Bürosu kuracaktır. Alman Kurumu, İrtibat Bürosunun yerini, faaliyet sınırlarını ve süresini Türk Kurumu ile anlaşarak kararlaştıracaktır. Yetkili Türk Makamları İrtibat Bürosunun çalışmalarını kolaylaştırmak üzere uygun göreceklere yardımları yaparlar. İrtibat Bürosunun çalışma masrafları Alman Kurumunca temin olunacaktır. Türk Kurumu İrtibat Bürosuna büro mefruşatıyla döşenmiş ve namzetlerin tıbbi muayenesine elverişli lüzumlu odaları bilabedel tahsis edecektir.

3.) İrtibat Bürosu ve Türk Kurumu, işçilerine iş arzedan Almanya'daki işverenlerin teklifleri ile buna tekabül eden Türk işçilerinin talepleri hakkında karşılıklı muntazaman bilgi teatisinde bulunurlar. Eğitim veya uzun bir çalışma sayesinde muayyen bir iş kolunda hususi meslekte iktisap etmiş işçilerin iş talepleri bir iş verme teklifi mevcut olmasa da tavassuta arzedilebilir. İş teklifleri, işçiden beklenen mesleki kabiliyetler, derpiş olunan işin nev'i ve muhtemel hususiyetleri ile işin muhtemel süresi hakkında kat'i malumatı ihtiva eder. Buna ilaveten şimdiki ve müstakbel ücret ve diğer çalışma şartları mesken ve iâşe imkanları ve ilgili iş için sair teferruatı ihtiva eder.

4.) İrtibat Bürosu, bundan başka Türk Kurumuna alakadar işçilerin aydınlatılması maksadı ile umumi olarak Almanya'da çalışma ve yaşama şartları ile başlıca iş branşları için cari ücret misalleri hakkında toplu malumat verir. Bu malumat aynı zamanda ücretlerde vergi, sosyal sigorta ve işsizlik sigortası primleri gibi yapılacak kesintileri de gösterir ve sosyal güvenlik ile ilgili mühim talimatı ve bu sahada yapılan yardımları da ihtiva eder. Bu bilgiler, icap ettiği takdirde tashih olunur.

5.) Türk Kurumu, uygun usullerle, yapılan iş müracaatlarını toplar, ilk seçimi yapar ve seçtiklerini İrtibat Bürosuna bildirir. Hürriyeti tahdit cezası ile mahkum olmuş talipler İrtibat Bürosuna teklif olunmaz. Yetkili Türk makamlarınca pasaport verilmesinden imtina olunan kimseler için de aynı şekilde hareket olunur. İrtibat Bürosu ayrıca, Türk Kurumunca seçilen işçilerin derpiş olunan iş için sıhhi ve mesleki şartları haiz olup olmadıklarını ve Federal Almanya Cumhuriyetinde ikamete salih bulunup bulunmadıklarını tesbit eder.

6.) Kabul edilen her Türk işçisi için, örneği ekli Almanca ve Türkçe bir çalışma mukavelesi tanzim olunur. Bu çalışma mukavelesi bir taraftan işveren veya yetkili



müessili ve diğer taraftan işçi tarafından imzalanır ve Türk Kurumu ile İrtibat Bürosu tarafından “görölmüştür” damgası ile damgalanır.

7.) Türk Makamları işçiy e, işçinin Almanya’ya girişinden itibaren süresi asgari bir sene daha muteber olacak bir pasaport vereceklerdir. Türk Konsoloslukları icabında pasaportu, muteberlik süresi sona ermeden bir ay önce, temdit ederler. İrtibat Bürosu işçiy e bilabedel bir hüviyet varakası verir. Bu, en çok bir yıl için, Alman olmayan işçilerin işlerine müteallik talimat gereğince istihsaline mecbur oldukları (çalışma müsaadesi) yerine kaim olur ve hamilini, mer’iyeti süresince, giriş vizesi alma mecburiyetinden beri kılar. Buna ilaveten işçinin, yetkili Türk Makamlarınca verilmiş medeni durumunu belirten bir vesikayı da hamil olması gerekir.

8.) İrtibat Bürosu, Türk Kurumu ile teşriki mesaj ederek Türk işçilerinin mutabık kalınmış olan hareket mahallerinden (normal olarak İstanbul) Federal Almanya Cumhuriyetinde çalışacakları yerlere kadar olan seyahatlerini organize eder. Türk Kurumu işçilerin tam zamanında hareket mahallinde olmalarını sağlar. İrtibat Bürosu, işçilerin seyahat süresine göre ayarlanan kumanyalarını veya buna tekabül edecek parayı verir. İşçilerin mutabık kalınmış hareket mahallerinden çalışacakları yerlere kadar olan seyahat masrafları, kumanya masrafları da dahil olarak, Alman Kurumu tarafından karşılanacak ve müstakbel işveren tarafından götürü bir meblağ ödenmesi suretile Alman Kurumuna iade olunacaktır. Dönüş masrafları mutabakata bağlıdır.

9.) İşçilerin Federal Almanya Cumhuriyetinde oturacakları yere varır varmaz yetkili mahalli makamlara başvurmaları ve en geç üç gün içinde ve mümkünse işe başlamadan önce o yerin yabancıların işlerine bakan makamlarından ikamet müsaadesi talep etmeleri lazımdır. İşçi, Federal Almanya Cumhuriyetinde bir yıldan fazla çalışmak istediği takdirde, hüviyet cüzdanının müddetinin inkızasından bir ay önce ikamet ettiği yerin yetkili İş ve İşçi Bulma teşkilatına müracaatla çalışma müsaadesi talep etmek mecburiyetindedir. Bu müsaadenin verilmesi Alman olmayan işçilerin çalışmasına müteallik umumi talimatların hükümlerine tabidir. İşçi aynı zamanda ikamet müsaadesinin süresinin de uzatılması için yabancıların işlerine bakan yetkili makamlara müracaatla mükelleftir. Bu müsaade iki seneden fazla bir müddet için verilmez. Alman Kurumunun mahalli teşkilatı Türk işçilerine, bilhassa ilk intibak devresinde yardım edeceklerdir.

10.) Türkiye Cumhuriyeti bu Anlaşmaya istinaden Federal Almanya Cumhuriyeti ülkesine giren işçileri formalitesiz olarak her an geri alacak, dönüş için gerekli seyahat vesikalarını verecek ve lüzumlu vizelerini temin eyleyecektir.

11.) Federal Almanya Cumhuriyeti Hükümeti, Anlaşmanın mer’iyete girmesinden itibaren üç ay zarfında Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine aksine bir beyanda bulunmadıkça, işbu Anlaşma Berlin Eyaleti için de muteberdir.

12.) İşbu Anlaşma 1 Eylül 1961’te yürürlüğe girecek, bir yıl için aktedilecek ve muteberlik süresinin sona ermesinden en geç üç ay önce iki hükümetten biri taraf-



ından feshedilmediği takdirde kendiliğinden bir sene daha uzayacaktır. Türkiye Büyükelçiliği, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Federal Almanya Cumhuriyeti Hükümeti'nin teklifleri ile mutabık olduğunu beyan eylediğini Hariciye Nezaretine bildirmekle şeref duyar. Buna nazaran Hariciye Nezaretinin 30 Ekim 1961 tarihli ve 505-83 SZV / 3-92.42 sayılı notası ile işbu cevabı nota Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında Türk işçilerinin Almanya'da işe yerleştirilmelerine mütedair bir Anlaşma teşkil ederler.

Türkiye Büyükelçiliği Hariciye Nezaretine bu vesileden bilistifade en üstün ihtirazatını teyit eder.

Bad Godesberg, 30 Ekim 1961.

### SİRKECİ'DEN ALMANYA'YA İLK TREN

Alman İrtibat Bürosu'nun 15 Temmuz 1961'de açılmasından sonra 3 Kasım 1961 günü bu büro aracılığıyla ilk işçiler gönderilmiştir. 68 işçi Köln'de Ford fabrikasına doğru yola çıkar. Sirkeci Münih seferini yapan İstanbul Ekspres her gün saat 14:30'da hareket etmektedir. Bu trenin adı artık "Almanya Treni" olmuştur. Her tren kalkışında Sirkeci Garı anababa günü görüntüsü vermektedir. Almanya'ya gidenlerden kimisinin uğurlayanı var, kiminin yok ama, her seferinde sanki gidenler bir daha hiç gelmeyecekmiş gibi garda büyük bir uğultu koptuğu o günü yaşayanların belleklerindeki önemli hatıralardandır. Yolculuk iki gün üç gece sürmektedir. İstanbul'dan Münih'e yaklaşık 50 saat süren bu yolculuk için kullanılan vagonlar aslında Alman Demiryolları İdaresi'ne ait banliyö trenlerinin vagonlarıdır. Ne yataklı ne de kuşetli vagona sahip trenler, aslında bu gibi uzun yolculuk için kesinlikle elverişli değildir ve yolcunun yolculuk sırasında başını dayayacak bir şey de mevcut olmadığından sağlığa da oldukça zararlıdır.

Umuda yolculuğa çıkan bu insanların yaş ortalaması 25 ve birçoğu askerden yeni gelmiştir. Birazdan kalkacak trende sadece adını "Almanya" diye duydukları ülkeye doğru yola çıkacaklardır. Hepsinin hayalleri birbirine çok benzemektedir, kimi tarla, kimi traktör, kimi de bir ev alacak kadar para biriktirip dönme planları ile çıkmışlardır bu yolculuğa. Çok kısa süre (!) kalacakları için yanlarında eşleri ve çocukları da yoktur. 3 milyon civarında Türkçe konuşan insanın 50 yıl önceki ilk adımları tozlu tarih sayfalarında yukarıdaki satırlara benzer şekilde yerini almıştır.

Gurbet Trenleri 14:30'da Sirkeci'den kalkıp 20:30'da Uzunköprü'ye, saat 23:00'de Edirne'ye varıyordu. 1971 yılına kadar Edirne'ye giden tren bir süre Yunanistan topraklarından geçirdi. Ertesi gün akşam saat 20:00 sıralarında Belgrad'a varan tren sabaha karşı saat 03:00 sıralarında Avusturya'ya girerdi. Yaklaşık dört saatte Avusturya'yı geçen tren sabah saat 07:00'de Almanya'ya girer ve tarifeye göre saat 09:12'de Münih'te 11. Peron'da olması gerekirdi. Tren çoğu zaman 10 saati aşkın rötar yapardı. Federal Çalışma Dairesi, kişi başına yolculuk ve diğer bürokratik işlemler için götürü olarak Alman İrtibat Bürosuna 150 mark ödeme





yapıyordu. Bu yüzden işçi göçü için kişi başına yaklaşık 100 mark tutan trenler tercih ediliyordu. Bu durum 1970'li yılları başına kadar devam etti. Almanya'ya gönderilen işçilere küçük bir ekmek ile elma, armut ve muzdan oluşan birer kumanya verilmektedir.

Tren seferlerinin sayısı bilinmese de Almanya'nın GöçTürkleri'nin tarihi elli yıl öncesinin kayıtlarına böyle girmiştir.

## SONUÇ

Bu yıl Almanya'nın her yerinde Türk Göçü'nün ellinci yılı görkemli törenler ile kutlanmaktadır. Özellikle belediyelerin Türklerin kendi şehirlerinin kalkınma ve gelişmesindeki payını güzel cümleler ile samimi şekilde dile getirmeleri tarihi derinliği olan Türk-Alman Dostluğu'nu daha da kökleştirmektedir. Duygusalığa büyük önem veren Türklerin unutulmadıklarını görmeleri Almanya'yı kendi torunları için vatan görmelerinin de önünü açacaktır.

Son yıllarda aktüel olduğu kadar popülist siyaset tarafından da sıkça kullanılan entegrasyon tartışmalarına da olumlu yönde katkıda bulunan Türk Göçü'nün Ellinci Yılı, hem göç veren hem de göç alan ülkelerin sorumluluklarının da tekrar hatırlanmasını gündeme getirmiştir. Türkiye'nin işçi olarak gönderdiği insanların sosyal ihtiyaçları ile 1970 yılından sonra ilgilenmeye başlamasının ciddi bir eksiklik olduğunun daha yeni yeni kabul görmesi, Anadolu'dan gelenlerin uzun yıllar sadece dövizlerine ilgi gösterildiğini ortaya koymaktadır.

Türkleri davet eden Almanya'daki aktüel entegrasyon tartışmalarında<sup>29</sup> maa- lesef tarihi şartlar dikkate alınmadan yapılmaktadır. Yarım asır sonra bile dördüncü nesil Türklere hâla neden öğrenmediniz, neden yapmadınız, neden uymadınız soruları sorulmaya devam ediyor. Oysa uyum ve entegrasyonun anahtarı olan Almanca dil kurslarını işçi alımının durdurulduğu 1974 yılına kadar yoğun şekilde organize etmesi gereken ülke Almanya olduğu gerçeği gözden kaçmaktadır.

Türklerin uyum tartışmaları gündeme geldikçe Almanya tarafında görevlerini eksik yerine getiren kurumlar da ortaya çıkmaya başlamaktadır. Özellikle otomobil endüstrisinde onbinlerce yabancı işçinin çalıştığı bir çok fabrikada Almanca kursunun olmaması, yabancıların sadece bantlarda yanyana durarak daha çok üretim yapmaları dışında bir politikanın olmadığını ortaya koymaktadır. Almanya'nın Ticaret ve Sanayi Odaları'nın son elli yıllık dönemde göçmen işçilerin ilk nesillerine karşı sorumluluklarını yerine getirmediğinin açık bir göstergesidir.

Yarım asır Türklerin hayatında çok şeyi değiştirdi. Hemen her meslekte başarı örnekleri görülen GöçTürkler'den geldikleri yerlere kısa sürede uyum sağlayarak

<sup>29</sup> Türkiye ve Almanya bürokratları anlaşma öncesi Bonn ve Ankara'da defalarca bir araya gelmelerine rağmen Almanya'ya gidecek işçilerin sayısı dışında özellikle sosyal problemlere maalesef hiç eğilmemişlerdir. Göç alan Almanya'nın bir an önce yardımcı işçilerin gelmesi, göç veren Türkiye'nin de işsizler ordusunun eritilmesi politikaları arşiv belgelerinde bütün açıklığı ile farkedilmektedir.



başarılı olanlar olduğu gibi, kısa süre sonra Türkiye'ye geri dönenler de kayıtlara geçtiği halde 3 milyon civarında Türkçe konuşan insan 60'lı yılların başından itibaren gelenlerin nesilleri olarak Almanya'da yaşamaya devam ediyor. Siyasetten sanata, spordan gıdacılığa ve turizmden gazeteciliğe çok sayıda Türk Almanya'da üst sıralara tırmanarak daha iyi bir gelecek için uğraş vermektedir.

Nedeni ekonomik de olsa Almanya'ya Türk Göçü aynı zamanda bir yenilik arayışının göstergesidir. Tarihsel gelişimine bakıldığında, göçenler geldikleri yeri vatan kabul edip orada kalmaya fikren karar verdiklerinde daha iyi üretebilmekte ve toplumun geleceğine olumlu katkı yapabilmektedir. Hareketliliği ve kararlılığı bırakıp yerleşik hayata geçmeyi başaran Almanya Türkleri'nin içerisindeki örnekler, insanlık tarihinin en önemli yenilik ve değişim motorlarından birinin göç olduğu tezini de doğrulamaktadır.

Türkiye'de siyasetin rayına oturması ve demokratik ortamın rahatlaması ile geri dönüşü seçen Türkler olduğu gibi 90'lı yılların başından itibaren Almanya'ya yerleşmeye karar verenler de önemli bir grup oluşturmaya başladı. Almanya'da kalmaya karar vererek yerleşik hayata geçen Türkler daha üretken, daha planlı bir yaşam ve çocukları için daha iyi bir eğitim imkanı aramaya başladılar. Kalıcılığa karar verenler Alman vatandaşlığına geçti ve günümüzde Türkçe anadili olan her üç kişiden birinin bu ülkenin vatandaşlığına geçmiş durumdadır. Gövdesi ve kalbi ile Almanyada yaşayan Türklerin başarıları da ortaya çıktı ve 2000'li yılların başından itibaren "Örnek Türk" olarak adlandırılan ve çok sayıda başarılı isimler Türk Toplumu arasından çıkmaya başladı.

Türk - Alman Göç Anlaşmasından bu yana yarım asır geçtiği halde Türklerin önemli bir bölümü dönememiş ve dört nesil sonunda "3 Milyonluk GöçTürk" topluluğuna ulaşmışlardır. 1961 yılında Almanya'ya bir kaç yıllığına gelenlerin torunları, 2011 yılında bu ülkenin bakan koltuğuna oturarak iki kültürün, iki toplumun ve iki milletin arasındaki başarı örneklerini oluşturdular. Çözülmesi gereken birçok problemleri de olmasına rağmen Almanya Türkleri'nin başarı grafikleri giderek yükseliyor. Son kuşak Genç Türkler farklı bir başarı grafiği çizgisiyle ilerliyorlar. Üreten, gelişen ve yaşadığı ülkeye katkı sağlamayı kendine görev seçen "GöçTürkler" in kişilik, alışkanlık ve refleksleri, Türk-Alman sentezi bir prototip olarak önümüzdeki yıllarda tartışılmaya devam edecek.

Ama en önemlisi Türkiye ve Almanya GöçTürkleri ciddiye alıyor...



## KAYNAKLAR

- Auswärtigesamt, Türkische Gastarbeiter, Akte: 505-83 SZV 3-92-42 .
- Bundesarchiv, Türkische Gastarbeiter, Akte: B 149 22372.
- Cem Firdevs, Türk İşçilerinin Avrupa Macerası, Çalışma Bakanlığı Yay., Şubat 2001.
- Çelik, Latif, Almanya’da GöçTürkler, Almanya’da Türk İzleri, Logophon Verlag, Mainz/ Almanya Bask., 2008., Türkiye’de Alman İzleri, Logophon Verlag, Mainz/Almanya 2011.
- Ertan Kemal, “Türklerin Almanya Macerası”, Tercüman Gazetesi, Almanya Bask., 17 Kasım 1987, s. 12.
- Kaya Hasan, “Almanya’da Türkler”, Hürriyet Gazetesi, Almanya Bask., 2007, s. 18.
- Keleşoğlu, Kazım, “Türkler ve Almanya”, Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul Bask., 21 Kasım 2004, s. 11.
- Kılıçarslan, Ali, “Almanya’da Türk Aileler”, Türkiye Gazetesi., Almanya Bask., 3 Ocak 2010, s. 3.
- Önsöz, Zeki, Almanya’ya Türk İşçi Göçünün 50. Yılı, Kaynak Yay., İstanbul 2009
- Özdemir, Cem, Mitten in Deutschland, Kültür AŞ Yay., İstanbul 2011.
- Rüdiger Overmans, Deutsche militärische Verluste im Zweiten Weltkrieg, Münih 1999.
- Sarıtaşı Tunç, “30 yılda Almanya Türkleri”, Tercüman Gazetesi, Almanya Bask., 20 Eylül 1991, s. 8.
- Şen, Faruk, Türklerin Alman Ekonomisine Katkıları, Kaynak Yay., İstanbul 2002.
- \_\_\_\_\_, Türk İşçileri’nin Almanya’ya Gelişi, TAM Yayınları, Essen 2007.
- Unat, Nermin Abadan, Migration and development: a study of the effects of international labor migration on Boğazlıyan, Ajans-Türk Press Yayınları, Ankara, 1976
- \_\_\_\_\_, Göç ve Gelişme: Uluslararası İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi’ne Etkileri, Instituut voor Maatschappij Wetenschappelijk Onderzoek in Ontwikkelingslanden (Netherlands), Ankara Üniversitesi. İskân ve Şehircilik Enstitüsü, Ajans- Türk Matbaacılık, İstanbul 1975.
- Yenice Ahmet Serdar, Türk İşçilerinin Almanya Tarihi, Neue Ekonomi, Almanya Bask., 20 Eylül 2007.
- Yıldız Leyla, “Türklerin Almanya’da 50. Yılı”, Hürriyet Gazetesi Almanya bask., 30 Ekim 2011, s. 6.
- \_\_\_\_\_, “Türklerin Almanya’da 50. Yılı”, Hürriyet Gazetesi Almanya bask., 30 Ekim 2011, s. 8.
- Yılmazcan Cem, Almanya’da ilk Türkler, Akşam Gazetesi, İstanbul Bask., 12 Kasım 2006, s. 14.
- [http://www.konrad-adenauer.de/aera\\_adenauer.html](http://www.konrad-adenauer.de/aera_adenauer.html), Erişim tarihi: 15 Ocak 2012.
- [http://europa.eu/about-eu/eu-history/index\\_en.htm](http://europa.eu/about-eu/eu-history/index_en.htm); Erişim tarihi: 10 Ocak 2012.
- <http://www.kobifinans.com.tr/tr/dispazar/040202/613>; Erişim tarihi: 14 Ocak 2012.